ΚΡΟΚΑΛΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ ΤΗΣ ΣΥΜΗΣ

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Α΄). Αἱ κροκαλωταὶ [1] διακοσμήσεις ἀνήκουν εἰς τὴν ψηφοθετικὴν τέχνην περὶ τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῶν κατόπιν χρόνων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου (Δειπνοσ. Ε 207 c - d) καθ' ἣν ἡ ναῦς τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος *«δάπεδον εἶχεν ἐν ἀβακίσκοις συγκείμενον ἐκ παντοίων λίθων, ἐν οἷς ἦν κατεσκευασμένος πᾶς ὁ περὶ τὴν Ἰλιάδα μῦθος θαυμασίως»*. Κατασκευαὶ εἰδικώτερον ἐκ κροκαλῶν εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ. π. Χ., ὡς ἐπίσης καὶ θαυμάσιαι ψηφιδωταὶ παραστάσεις εἰς Πέλλαν (4ος αἰ. π. Χ.). Ἀργότερον ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰ., ἤρχισεν ἡ χρησιμοποίησις διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων μικρῶν λίθων, κεκομμένων, χρωματιστῶν [2]. Ἐν συνεχείᾳ καὶ κατὰ τοὺς κατόπιν Βυζαντινοὺς χρόνους ἀναφέρονται τοῖχοι [3] καὶ δάπεδα πολυτελῆ, ἐπεστρωμένα μὲ πολυχρώμους καὶ δὴ χρυσοστίκτους ψηφῖδας [4]. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς λόγον του ἀναφέρει: *πολὺ τῶν τοίχων βελτίους ἡμεῖς καὶ τοῦ ἐδάφους σεμνότεροι* [5]. Εἰς τὸ λόγιον ἔπος κατόπιν τοῦ Διγενῆ φέρεται ὅτι *«οἶκον τερπνὸν ἀνήγειρεν ὁ γενναῖος Ἀκρίτης τὸ ἔδαφος ἐφαίδρυνεν, ἐψήφωσεν ἐν λίθοις* [6].

Ἡ διακόσμησις διὰ κροκαλῶν συνεχίσθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων εἰς πλείστους Ἑλληνικοὺς τόπους, ἰδίᾳ τοῦ νησιωτικοῦ χώρου, οὕτως δὲ καὶ ἐν Σύμῃ. Ἐνταῦθα ἀπαντᾶται ἡ διακόσμησις δαπέδων οἰκιῶν καὶ ἐκκλησιῶν, εἶτα καὶ ἐξω-

---

[1] Τὰ ἀπεστρογγυλωμένα τεμάχια πετρωμάτων τοῦ αὐτοῦ μεγέθους μὲ τὰς λατύπας καλοῦνται κροκάλαι. Τὸ σχῆμα τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν τριβήν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ὑποστῆ ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Βλ. *Π. Σ. Ψαριανοῦ*, Μαθήματα φυσικῆς γεωγραφίας, Ἀθῆναι 1966, σελ. 48.

[2] *Donald E. Strong*, Ὁ κλασικὸς κόσμος, Παγκόσμιος ἱστορία τέχνης, μετάφρ. Ἔφης Π. Κωστοπούλου, Ἀθῆναι 1967, σελ. 94, 99, 101.

[3] *Migne*, P. G. *59*, 446.

[4] *Migne*, P. G. *31*, 285. *37*, 659. *40*, 169. *47*, 338. *51*, 193. *58*, 509. *60*, 492.

[5] *Αὐτόθι 60*, 538.

[6] Διγεν. Ἀκρίτ. Ζ 43, 48 (ἔκδ. John Mavrogordato).

τερικῶν χώρων, ἰδίᾳ αὐλῶν. Οἱ ψηφοθέται, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δωδεκάνησον καὶ ἀλλαχοῦ, μεταχειρίζονται ἐκ παραδόσεως πρὸς στρῶσιν τῶν δαπέδων κροκάλας ἐκ τῶν ἀκτῶν, πλακοειδοῦς μορφῆς, λόγῳ τῆς ὁριζοντίας αὐτῶν τριβῆς ὑπὸ τοῦ θαλασσίου κύματος.

Εἰκ. 1. Αὐλὴ τῆς οἰκίας Μαρίας Κρητικοῦ.

Εἰκ. 2. Αὐλὴ τῆς οἰκίας Οὐραν. Νικολέττου.

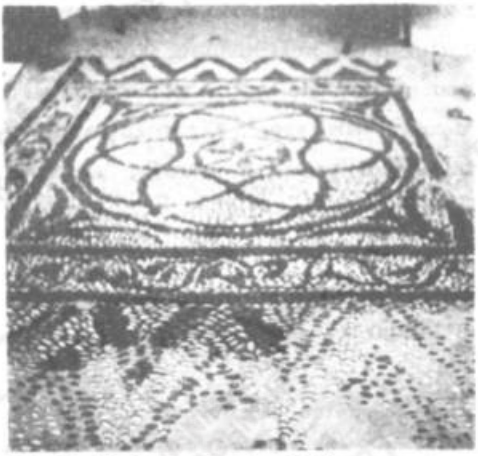

Εἰκ. 3. Οἰκία τοῦ ἱερέως Γ. Καρακατσάνη.

Εἰκ. 4. Οἰκία τῆς Μαρίας Κρητικοῦ.

Εἰς τὸ δάπεδον ἐτίθετο στρῶμα[1] ἐκ θηραϊκῆς γῆς καὶ ἀσβέστου ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὑγροῦ ἀκόμη, ἐπηγνύοντο αἱ κροκάλαι, κτυπώμεναι διὰ σφύρας, ὥστε τὸ ἐν λόγῳ στρῶμα, ἀνυψούμενον, νὰ πληροῖ τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενά. Διὰ τῆς

[1] Ἐνίοτε ἔσκαπτον εἰς μικρὸν βάθος τὴν γῆν καὶ εἶτα ἔθετον τὸ μεῖγμα.

κατασκευῆς ταύτης τὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι ἐνσωματωμένα ἐπὶ τῶν δαπέδων. Εἶναι δὲ ταῦτα ἁπλᾶ γεωμετρικὰ σχήματα ἢ καὶ συνθετώτερα, εἰλημμένα ἐκ τῆς ἐμψύχου ἢ ἀψύχου φύσεως, χρώματος λευκοῦ ἢ μέλανος. Τὸ λευκόν, διαφόρων ἀποχρώσεων, εἶναι τὸ χρῶμα τοῦ βάθους. Αἱ μέλανος χρώματος κροκάλαι πλαισιώνουν τὰς εἰκονιζομένας μορφὰς κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς διπλῆν σειράν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ βάθους τοῦ διακοσμουμένου χώρου διατίθεται εἰς ὁριζοντίους σειράς, ἰσοπαχεῖς, κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα.

Β'). Ὁ αὔλειος χῶρος τῶν οἰκιῶν (εἰκ. 1, 2, 3)[1] καταλαμβάνεται κυρίως ὑπὸ γραμμικοῦ διακόσμου, μέλανος χρώματος, ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους, ἀποτελουμένου ἐκ κυκλικῶν πλεγμάτων. Τὸ κέντρον κοσμεῖται διὰ κύκλου, τοῦ ὁποίου τὸ πεδίον διακόπτεται διὰ μέλανος ψηφῖδος (εἰκ. 1, 2) ἢ ρόδακος (εἰκ. 3). Ὁ ὅλος διάκοσμος οὗτος περιβάλλεται μὲ κύκλον ἐκ διπλῆς σειρᾶς κροκαλῶν, ὁ ὁποῖος περικλείεται ὑπὸ τετραγώνου πλαισίου τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, τοῦ ὁποίου αἱ γωνίαι κοσμοῦνται δι' ἀνθεμίων[2].

Ὁ ἐν λόγῳ διάκοσμος καταλαμβάνει εἰς ἄλλας μὲν οἰκίας τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς αὐλῆς (εἰκ. 2, 3), εἰς ἄλλας δὲ τὸ πρὸ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου (εἰκ. 1). Ὁ διάκοσμος συνεχίζεται διὰ ζώνης, ἡ ὁποία σχηματίζεται διὰ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ τετραγώνου καὶ ἑτέρας σειρᾶς κροκαλῶν μελανοῦ χρώματος. Ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἐδάφους αὐτῆς εἰκονίζεται κυματοειδὴς βλαστὸς (εἰκ. 2, 3) ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκφύονται ἄνθη κλπ. Ἡ ζώνη αὕτη ἀπαντᾶται ἐπίσης τοποθετημένη μετὰ ἀπὸ γεωμετρικὸν σχέδιον, ἀποτελούμενον ἐκ τεθλασμένων γραμμῶν ἐντὸς ὀρθογωνίου, τοῦ ὁποίου αἱ στεναὶ πλευραὶ πλαισιοῦνται διὰ παρατεταγμένων τριγώνων (εἰκ. 4). Πρὸς τὴν ζώνην ταύτην ἐφάπτεται ἑτέρα μὲ διαστίκτους ρόμβους. Ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν κορυφῶν αὐτῶν σχηματίζονται διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα (εἰκ. 5).

Ρομβοειδῆ διακόσμησιν φέρει προσέτι καὶ ὀρθογώνιον διάγραμμα, τὸ ὁποῖον

---

[1] Αἱ φωτογραφίαι δεικνύουν κατὰ σειρὰν τὰς αὐλὰς τῶν οἰκιῶν: τῆς Μαρίας Κρητικοῦ, Οὐρανίας Νικολέττου καὶ τοῦ ἱερέως Γεωργ. Καρακατσάνη. Σημειωτέον ὅτι τὸ θέμα τοῦ κεντρικοῦ σχεδίου ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας αὐλάς.

[2] Τὸ διακοσμητικὸν θέμα τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς σφαγιδόλιθον τῆς Φαιστοῦ (2220 - 2000 π. Χ.) (βλ. προχείρως εἰς Ἑλληνικὰ διακοσμητικὰ θέματα, Ἐθνικ. Ὀργαν. Χειρ. Ἑλλ., τόμ. Β', Ἀθῆναι 1965, Α 4, 3), ἐκ τῶν μεταγενεστέρων δὲ βυζαντινῶν χρόνων εἰς σαρκοφάγον τῶν Ἀπιδέων, ἡ ὁποία πιθανώτατα εἶναι δωρεὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου, ὡς καὶ εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ἐκεῖ βυζαντινοῦ ναοῦ κ. ἀ. (βλ. *Ἀναστ. Ὀρλάνδου,* Ἐκ τῶν βυζαντινῶν Ἀπιδέων, Ἀρχ. τῶν Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος, τόμ. Α', (1935), σ. 131 - 132).

καταλαμβάνει τὸν παρὰ τὰ κυκλοτερῆ συμπλέγματα χῶρον (εἰκ. 6), ὡς καὶ τὸν παρὰ τὸ κατώφλιον (εἰκ. 2).

Τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο διὰ ρόμβων θέμα σημειοῦμεν ὅτι συνεχίζεται ἐκ μακρᾶς παραδόσεως, δεδομένου ὅτι εὑρίσκεται τοῦτο ἐπὶ ἐνδυμάτων τῶν πρώτων ἤδη χριστιανικῶν χρόνων, ὡς ἐπὶ *«σημείου»* κοπτικῶν ὑφασμάτων [1], ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ὡς ἐν Σινᾷ εἰς ἔνδυμα ἁγίου, ἐπὶ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου (6ος αἰ.) καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπὶ ψηφιδωτῆς παραστάσεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (7ος αἰ.) [2].

Γ'). Ἑτέραν μορφὴν διακοσμήσεως εἰς Σύμην ἀποτελεῖ ἡ ἐν σχήματι τοῦ γράμματος Ξ (οἰκία τῆς οἰκογεν. Ἀγαπητίδη). Εἰς τὸν κάθετον λευκοῦ χρώματος χῶρον (α), σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, ὁ διάκοσμος διατίθεται καὶ εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς εἰς δύο παραλλήλους ζώνας. Ἐκ τούτων εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἡ διακόσμησις σύγκειται ἐκ κυματοειδοῦς βλαστοῦ μετ' ἀνθοφόρων κλαδίσκων, εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐκ μαιάνδρου (εἰκ. 7, 8) [3].

Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικῶς τῶν ζωνῶν τούτων ὀρθογωνίου ὁμοίως χώρου ἐκφύονται ἐξ ἀγγείων διαφόρου μορφῆς, ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτων, κυματοειδεῖς κλάδοι συμμετρικῶς ἑλισσόμενοι. Εἰς τὸ μέσον βαίνει ἐκ τῶν ἀγγείων εὐθεῖα

---

[1] *Ἄννης Ἀποστολάκι,* Τὰ κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσείου κοσμητικῶν τεχνῶν, ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 86.

[2] *Manolis Chatzidakis - André Grabar,* Byzantine and Early Medieval Painting, London 1965, πίν. 48 καὶ 5.

[3] Οἱ μαίανδροι μετὰ τῶν σπειρομαιάνδρων ἀπαντῶνται ὡς κοινότατον κόσμημα τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων (βλ. *Ἀναστ. Ὀρλάνδου,* Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ Λέσβου, Ἀρχ. Δελτ. (1929), σελ. 62 - 63), ὡς καὶ ἄλλων τμημάτων οἰκοδομημάτων, χρησιμοποιοῦνται δὲ ὡς πλαίσιον γεωμετρικῶν ἢ εἰκονικῶν συνθέσεων, ὡς π. χ. εἰς τὸν θόλον τῆς Rotonda τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης (*Γ. Ἀ. Σωτηρίου,* Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1962, σελ. 183), εἰς τὸν θόλον: τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (11 αἰ.), τοῦ μαυσωλείου τῆς Γάλλας Πλακιδίας εἰς Ραβένναν (5ος αἰ.). (*Manolis Chatzidakis - André Grabar,* ἔνθ' ἀν., εἰκ. 18, 7)· εἰς τὸν θόλον ἔτι τοῦ πρεσβυτερίου τοῦ ἁγίου Βιταλίου (6ος αἰ.), εἰς τὰς ἀψῖδας τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ ναοῦ (*Jean Lassus,* Παλαιοχριστιανικὸς καὶ βυζαντινὸς κόσμος, (μετάφρ. Δέσπως Π. Σολωμοῦ), Ἀθῆναι 1967, σελ. 55 - 57), ἐπὶ ἐπιστυλίου ἀναγλύφου (*Ἀναστ. Ὀρλάνδου,* Χριστιανικὰ γλυπτὰ τοῦ μουσείου Σμύρνης, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ., τόμ. Γ', (1937), σελ. 145 - 146) κ. ἀ. Μαιανδροειδῆ διακόσμησιν φέρει καὶ ἐνυφασμένον κόσμημα ἐπὶ κοπτικοῦ ὑφάσματος (βλ. *Ἄννης Ἀποστολάκι,* ἔνθ' ἀν., σελ. 85). Ἡ αὐτὴ διακόσμησις διὰ κροκαλῶν μεταξὺ ἄλλων διακοσμητικῶν θεμάτων ὑπάρχει καὶ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Σπέτσας (*Νικ. Μουτσοπούλου,* Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας. Ἀθῆναι 1967, σελ. 103. *Πόπης Ζώρα,* Οἱ βοτσαλωτὲς αὐλὲς τῶν Σπετσῶν. Ζυγός, τεῦχ. 70 (1961), εἰκ. 24).

γραμμή, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἐκφύονται ἐκ τῶν ἐν λόγῳ κλάδων βλαστοὶ ὁμοίως συμμετρικῶς διατιθέμενοι, ἐξ αὐτῶν δ' ἕλικες καὶ ἄνθη (εἰκ. 7, 8).

Τὸ ἕτερον τμῆμα τοῦ διακοσμουμένου πεδίου (β) καλύπτεται κατὰ τὸ κέντρον ὑπὸ ἀκτινωτοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα ἐπὶ μέρους

Εἰκ. 5. Οἰκία τῆς Μαρίας Κρητικοῦ.

Εἰκ. 6. Οἰκία τῆς Μαρίας Κρητικοῦ.

Εἰκ. 7. Οἰκία τῆς οἰκογενείας Ἀγαπητίδη.

Εἰκ. 8. Οἰκία τῆς οἰκογενείας Ἀγαπητίδη.

γεωμετρικὰ σχήματα. Τοῦτο περιβάλλεται ὑπὸ κύκλου, ὁ ὁποῖος περιθέεται ὑπὸ ὀρθογωνίου, ἐξωτερικῶς δ' αὐτοῦ ὁ χῶρος κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου (εἰκ. 9). Ὁ μεταξὺ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ τετραγώνου χῶρος κοσμεῖται ὑπὸ ἑλίκων, βλαστῶν καὶ ἀνθεμίων, τὰ ὁποῖα ἐκφύονται ἐκ τῶν γωνιῶν (εἰκ. 9) τῆς ἰδίας βλαστικῆς

διακοσμητικῆς μορφῆς πρὸς τὸ ἕτερον (α) τμῆμα. Ἔσωθεν τοῦ κύκλου μεταξὺ τῶν κορυφῶν τῶν ἀκτίνων ὑπάρχουν καμπύλαι (εἰκ. 9). Ἰδιαίτερον τετράγωνον πεδίον κοσμεῖται δι' ἀστερίου (γένος ἐχινοδέρμων τῆς οἰκογενείας τῶν ἀστεριδῶν) (εἰκ. 10).

Εἰκ. 9. Αὐλὴ τῆς οἰκίας Ἀγαπητίδη.

Εἰκ. 10. Αὐλὴ τῆς οἰκίας Ἀγαπητίδη.

Εἰκ. 11. Οἰκία τῶν ἀδελφῶν Παπαμιχαήλ.

Εἰκ. 12. Αὐλὴ οἰκίας ἀδελφῶν Παπαμιχαήλ.

Δ'). Παρόμοιον φυτικὸν διακοσμητικόν, ὡς ἄνω, θέμα, εὑρίσκεται ἐπίσης εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τῶν ἀδελφῶν Καλοδούκα καὶ Μιχαὴλ Παπαμιχαήλ, εἰς τὸ ὁποῖον, εἰς ἀγγεῖον ὑπὸ διάφορον πρὸς τὰ ἀνωτέρω (εἰκ. 7, 8) μορφήν, ὁ ἐξ αὐτοῦ φυτικὸς διάκοσμος διακόπτεται ὑπὸ κύκλου (εἰκ. 11) μὲ ἐντὸς αὐτοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν εἰκ. 9, ἀκτινωτοῦ κοσμήματος (εἰκ. 12). Ἐκ τοῦ κυκλικοῦ τούτου κοσμήματος συνεχίζεται ὁ ἐν λόγῳ φυτικὸς διάκοσμος (εἰκ. 11). Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς αὐλῆς κοσμεῖται δι' ὀκταγώνου, ἐγγεγραμμένου εἰς τετράγωνον. Ἐκ τοῦ

μέσου τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἀνυψοῦνται κυπάρισσοι, τῶν ὁποίων αἱ κορυφαί, συγκλίνουσαι, σχηματίζουν σταυρόν· τὰ τρίγωνα δέ, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς ἐγγραφῆς, πληροῦνται ἐν μέρει δι' ἀνθέων (εἰκ. 13).

Εἰκ. 13. Αὐλὴ οἰκίας ἀδελφῶν Παπαμιχαήλ.

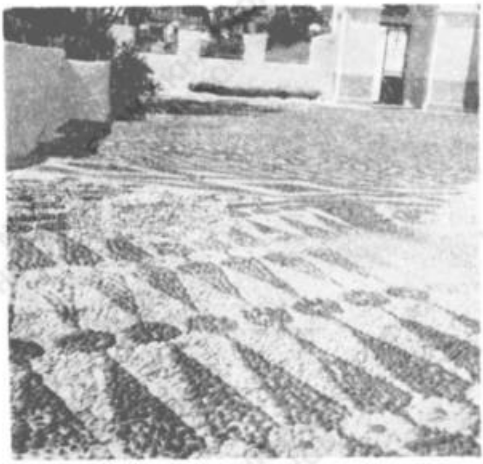

Εἰκ. 14. Ναὸς Παναγίας Χαρτωμένης.

Εἰκ. 15. Ναὸς Παναγίας Χαρτωμένης.

Εἰκ. 16. Ἅγιος Παντελεήμων Ἐλεούσας.

Ε'). Ὁ αὔλειος χῶρος τῶν ἐκκλησιῶν καλύπτεται ὑπὸ διακόσμου ἐκ σχημάτων γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν μορφῶν, ὡς εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Χαρτωμένης (= Χαριτωμένης), ἔνθα ἀποτελεῖται ἐκ τεθλασμένων ταινιῶν, ρόμβων, τριγώνων καὶ ἐκ ζωνῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων κύκλοι. Ἑκατέρωθεν τούτων ἐξ ἀντιθέτου εἰκονίζονται κυπάρισσοι (εἰκ. 14).

Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης τῶν κυπαρίσσων σχηματίζονται μεταξὺ τῶν ἄνευ φυλλώματος κορμῶν κύκλοι, εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων ἔχει τεθῆ ψηφὶς μέλανος χρώματος. Ἐπὶ πεδίου λευκοῦ χρησιμοποιοῦνται ὡσαύτως ψηφῖδες μέλανος χρώ-

Εἰκ. 17. Ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

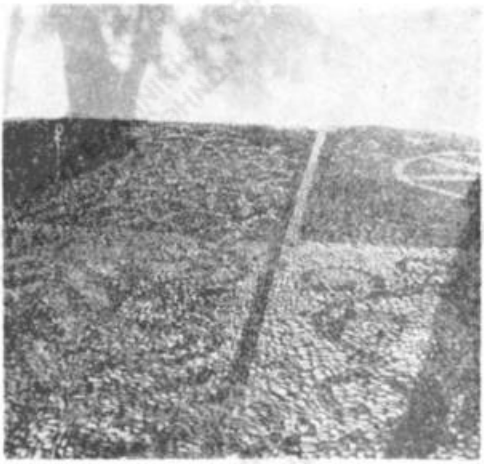

Εἰκ. 18. Ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

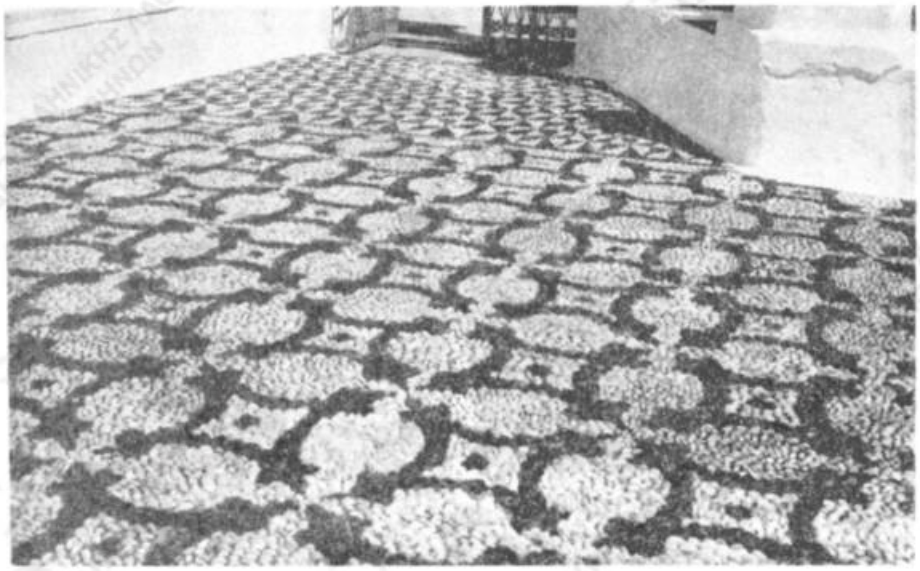

Εἰκ. 19. Ναὸς Ἁγίας Τριάδος.

ματος. Ἡ ὅλη διακοσμητικὴ διάταξις περιβάλλεται μὲ ὁριζοντίας γραμμὰς διὰ τεσσάρων σειρῶν κροκαλῶν. Αἱ ἐξ αὐτῆς σχηματιζόμεναι γωνίαι κοσμοῦνται δι' ἀνθοφόρων κλάδων (εἰκ. 15).

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ εἰς τὸ μονύδριον τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τῆς Ἐλεούσας (εἰκ. 16) ἐντὸς τετραγώνου λευκοῦ ἐδάφους τὸ διακοσμητικὸν θέμα ἀποτελεῖται ἐκ κύκλου μὲ ἐντὸς πέταλα ἄνθους, πιθανῶς μαργαρίτας [1].

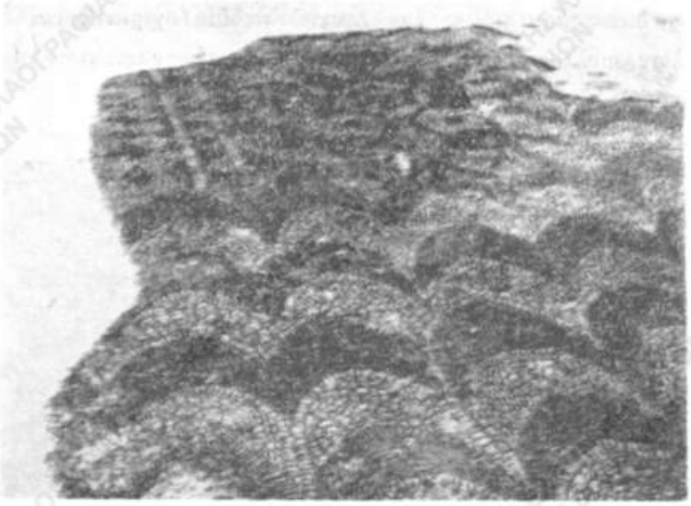

Εἰκ. 20. Μονύδριον Ἁγίου Παντελεήμονος Ἐλεούσας.

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εὑρίσκονται εἰς σχῆμα σταυρῶν τετράφυλλα ἄνθη (εἰκ. 17), διὰ φολίδων δὲ ἐπιτυγχάνονται ἔτι ποικιλώτατα σχέδια (εἰκ. 18). Ἡ τελευταία αὕτη διακόσμησις συνεχίζει παράδοσιν ἤδη ἀπὸ τῶν Μινωικῶν καὶ Μυκηναϊκῶν χρόνων [2], τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῆς κατόπιν Βυζαντινῆς περιόδου [3].

---

[1] Ἡ διακόσμησις αὕτη μὲ παλαιοτέραν παράδοσιν σημειοῦμεν ὅτι ἀπαντᾶται εἰς θηραϊκὸν ἀμφορέα, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ὡς εἰς Βέροιαν, Σπέτσας κ. ἀ. (βλ. *Νικ. Μουτσοπούλου,* Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, Ἀθῆναι 1967, σελ. 101 καὶ *Πόπης Ζώρα,* ἔνθ' ἀν., εἰκ. 16, πρβλ. καὶ εἰκ. 2, 13).

[2] *Σπυρ. Μαρινάτου,* Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1959, πίν. 126 (Ἀσάμινθος ἐκ Παχυάμμου. Διακόσμησις πτιλόεσσα) καὶ πίν. 209. Ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Ρούτση 2, Πύλος. Πτιλόεν κόσμημα καὶ Ἑλληνικὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἔνθ' ἀν., Γ, 20. Γ, 8. Β, 12.

[3] *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς Λοκρίδος, ἔνθ' ἀν., τόμ. Γ' (1937), σελ. 186. *Manolis Chatzidakis - Andrè Grabar,* ἔνθ' ἀν., πίν. 19, (μονὴ Δαφνίου, παράστασις: εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα (11ος αἰ.), *Jean Lassus,* ἔνθ' ἀν., σελ. 18 (κατακόμβη τῆς Βία Λατίνα εἰς Ρώμην (μέσα 4ου αἰ. μ. Χ.).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συνδυασμῶν ἐπιτυγχάνονται καὶ ἄλλοι, ὡς ρομβοειδῆ τετράπλευρα (εἰκ. 19) (ναὸς Ἁγίας Τριάδος) εἰς σχῆμα σταυροῦ, μηνίσκοι, σχηματιζόμενοι διὰ καταλλήλου τοποθετήσεως κροκαλῶν καὶ ἐναλλαγῆς τῶν χρωμάτων (εἰκ. 20· μονύδριον Ἁγίου Παντελεήμονος τῆς Ἐλεούσας).

Ἕτερος διάκοσμος μέλας ἐπὶ λευκοῦ πεδίου σχηματίζεται ἐκ τριγώνων, ρόμβων, κύκλων, φυλλοφόρων κλάδων καὶ τεθλασμένων ταινιῶν[1] (εἰκ. 21· ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου).

Εἰκ. 21. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου.

Αἱ ἐν λόγῳ ταινίαι τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις ἐμφανίζεται καλλιτεχνική, ἀποτελοῦν σύνηθες κόσμημα, τὸ ὁποῖον πλαισιώνει τμήματα διακεκοσμημένων πεδίων. Τὴν τεθλασμένην ταινιωτὴν διακόσμησιν, ὡς εἰς τὴν εἰκ. 22, ἡ ὁποία κατέχει τὸ πλεῖστον τοῦ χώρου, περιβάλλουν ταινίαι, κοσμούμεναι διὰ γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν σχεδίων. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς αὐλῆς καλύπτεται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ρομ-

[1] Τεθλασμένη ταινιωτὴ διακόσμησις περιβάλλει σχέδιον κροκαλωτῆς αὐλῆς εἰς Βέροιαν (*Νικ. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀν., σελ. 100). Εἰς χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν (Ὁμιλίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) τὴν τεθλασμένην διακόσμησιν ἀπαρτίζουν τελεῖαι (δάπεδον ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Ἁγίου Παύλου) (*Manolis Chatzidakis - André Grabar*, ἔνθ' ἀν., εἰκ. 78).

βοειδῶν σχημάτων (εἰκ. 21)[1], τὰ ὁποῖα διακόπτονται ὑπὸ τετραγώνου, τὸ ὁποῖον περιβάλλει δύο ὁμοκέντρους κύκλους. Τὸ μεταξὺ τῶν κύκλων διάστημα καταλαμβάνεται ὑπὸ κλάδων, ὡς καὶ αἱ γωνίαι τοῦ τετραγώνου, τὸ δὲ κέντρον τοῦ κύκλου ὑπὸ ἀκτινωτοῦ σχεδίου, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχει ἕτερον κόσμημα ἀκτινωτόν, ὁμοιάζον καὶ πρὸς ρόδακα, γνωστὸν προσέτι διακοσμητικὸν θέμα κιονοκράνων[2], οἰκιακῶν σκευῶν, ἐπίπλων κ. ἄ.[3].

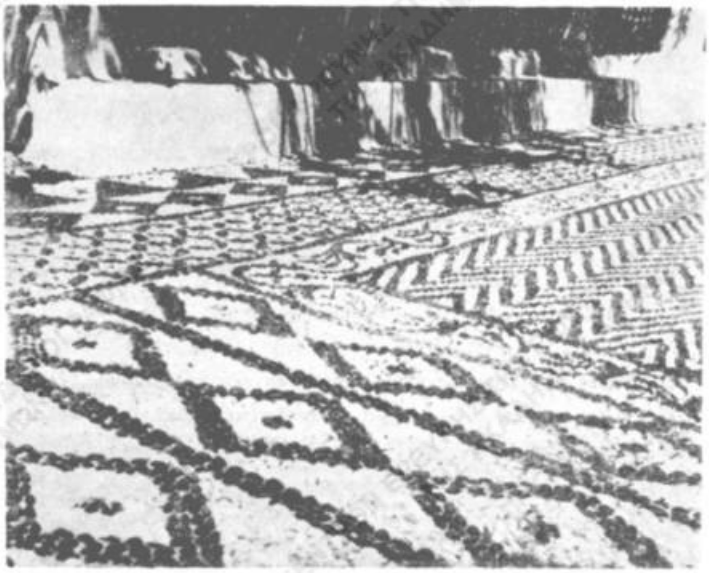

Εἰκ. 22. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου.

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὑπάρχει ἔτι διακοσμητικὴ σύνθεσις ἐξ ἀγγείου μέλανος χρώματος μὲ ἐσχηματοποιημένον ἐπ' αὐτοῦ φυτόν, τοῦ ὁποίου διακρίνεται ὁ κορμὸς καὶ ἑκατέρωθεν κλάδοι ἑλισσόμε-

---

[1] Τὸ θέμα τοῦτο ἀπαντᾶται εἰς μαρμαροθετήματα πρὸ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τοῦ καθολικοῦ τῆς Λέχοβας (πιθανὴ χρον. 11 ἢ 12 αἰ) (βλ. *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Οἱ ναοὶ τῶν Ταρσινῶν καὶ τῆς Λέχοβας, Ἀρχ. Βυζ. μνημ. Ἑλλ., τόμ. Α΄ (1935), σελ. 96, 98.

[2] *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Ἡ Πόρτα Παναγιὰ τῆς Θεσσαλίας, ἔνθ' ἀν., σελ. 27.

[3] *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη. Σκῦρος, Ἀθῆναι 1931, σελ. 50, 161, 162, 165 *Τῆς Αὐτῆς,* L'art populaire grec, Athènes 1937, σελ. 10, 147 κ. ἄ.

νοι ἐλλειψοειδῶς, ἐκ τούτων δ' ἕτεροι ἀνθοφόροι (εἰκ. 23). Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ φυτοῦ, καταλήγοντος εἰς ἀνθέμιον, ἐπίκειται ὀρθογώνιον σχῆμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου σχηματίζεται κύκλος, πληρούμενος ὑπὸ ἀνθεμίου ὑπὸ σταυροειδῆ μορφήν. Τὸ μεταξὺ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ ὀρθογωνίου κενὸν κοσμεῖται διὰ φυλλοφόρων κλάδων[1] (εἰκ. 24).

Εἰς τὸν χῶρον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὡς ἄνω ναοῦ εἰκονίζεται διὰ τῶν αὐτῶν χρωμάτων ἀγγεῖον μετὰ λαβῶν ἀπὸ τὸ ὁποῖον βλαστάνει κρίνον μὲ συμμετρικῶς διατεταγμένα φύλλα καὶ δύο ζεύγη κλάδων μὲ φύλλα καὶ ἄνθη. Τούτων οἱ μίσχοι ἑλισσόμενοι καταλήγουν εἰς ἄνθη καὶ σχηματίζουν δύο κυκλοτερῆ διαμερίσματα (εἰκ. 25).

Αἱ συνθέσεις τῶν εἰκ. 25, 24, 23 καὶ τῶν 7, 8, 11 δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἐξελίξεις παλαιοτέρων εἰκονίσεων κληματίδων, ἐκφυομένων ἀπὸ κανθάρου ἢ ἀμφορέως ἐπὶ τῶν διακλαδουμένων βλαστῶν τῶν ὁποίων ἐπικάθηνται ἐρωτιδεῖς καὶ πτηνά, κοινοῦ διακοσμητικοῦ θέματος ψηφιδωτῶν δαπέδων ρωμαϊκῶν ἐπαύλεων,

---

[1] Τοιοῦτοι κλάδοι καὶ γενικῶς ἕλικες συμμετρικῶς ἐκφυόμεναι, ἐσχηματοποιημέναι κυματοειδεῖς κληματίδες καὶ ἄλλα παρόμοια ἀπαντῶνται εἰς πλεῖστα παλαιὰ ἔργα τέχνης, κατασκευάζονται δὲ καὶ μέχρι σήμερον ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ναῶν καὶ ξυλογλύπτων τέμπλων, ὡς π.χ. εἰς ἀψῖδας τῶν θόλων τοῦ μαυσωλείου τῆς Γάλλας Πλακιδίας (5ος αἰ.), εἰς λεπτομέρειαν νωπογραφίας, παριστώσης τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ἐπὶ τοῦ κεφαλοδέσμου τῆς Παρθένου, τῆς λεκάνης καὶ τοῦ ἐνδύματος γυναικὸς χεούσης ὕδωρ ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀρακιωτίσσης εἰς Λαγουδερὰ Κύπρου (Βλ. *Manolis Chatzidakis - Andrè Grabar,* ἔνθ' ἀν., πίν. 7 καὶ 37), εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου (546 - 548 μ. Χ.), εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μαξιμιανοῦ (550 περίπου μ.Χ.) (Βλ. *Jean Lassus,* ἔνθ' ἀν., σελ. 56 - 57, 141), εἰς τὴν βορείαν θύραν τοῦ νάρθηκος τῆς μονῆς Βλαχερνῶν μὲ τὰ ἐντειχισμένα γλυπτὰ τοῦ τέμπλου καὶ εἰς πεσσίσκον ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ἁγίας Θεοδώρας (βλ. *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Ἡ παρὰ τὴν Ἄρταν μονὴ τῶν Βλαχερνῶν, Ἀρχ. Βυζ. μνημ. Ἑλλ., τόμ. Β' (1936), σελ. 20, 13, 21, 14, 106 κ. ἀ), ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ προαυλείου ἔμπροσθεν τῆς νοτίας θύρας τῆς Ἁγίας Τριάδος Ἀδάμαντος Μήλου (βλ. *Δ. Βασιλειάδη,* Συμβολὴ εἰς τοὺς τρουλλοκαμάρους ναοὺς τῆς Ἑλλάδος, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, τόμ. 30 (1960 - 1961), σελ. 178 - 179), τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς Ἐλούντας Κρήτης (βλ. *Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκι,* Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1960, σελ. 70, εἰκ. 33), εἰς ξυλόγλυπτα (βλ. Ἑλληνικὰ λαϊκὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ξυλόγλυπτα, ἔνθ' ἀν., σελ. 6Β', 9Α' - Β' κ.ἀ.), εἰς ἐνδύματα, κοσμήματα, (βλ. *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, Ἀθῆναι 1931, σελ. 68, 167 κ.ἀ. Πρβλ. τῆς *Αὐτῆς,* L' art populaire grec, Athènes 1937, σελ. 10, 47, τῆς *Αὐτῆς,* Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, Σκῦρος Ἀθῆναι 1950, σελ. 59) κ. ἀ.

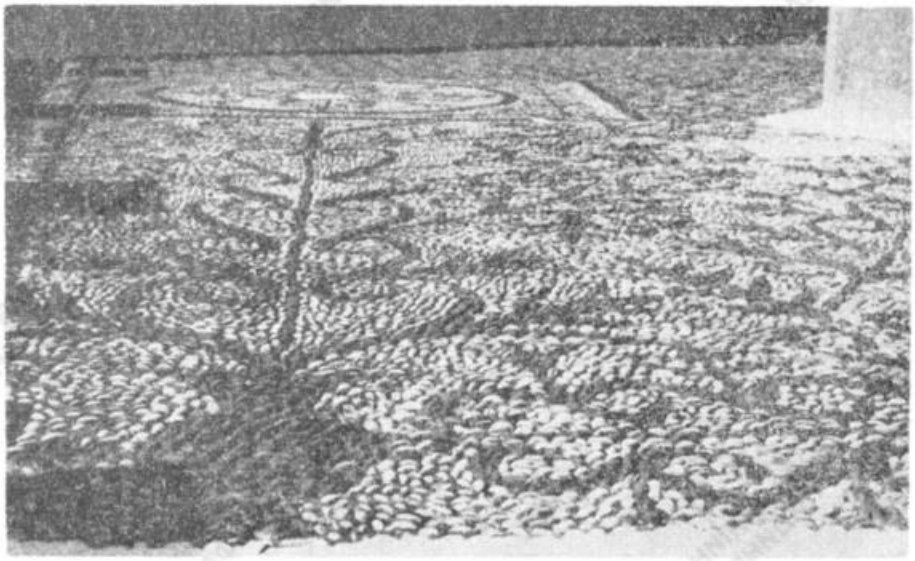

Εἰκ. 23. Ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

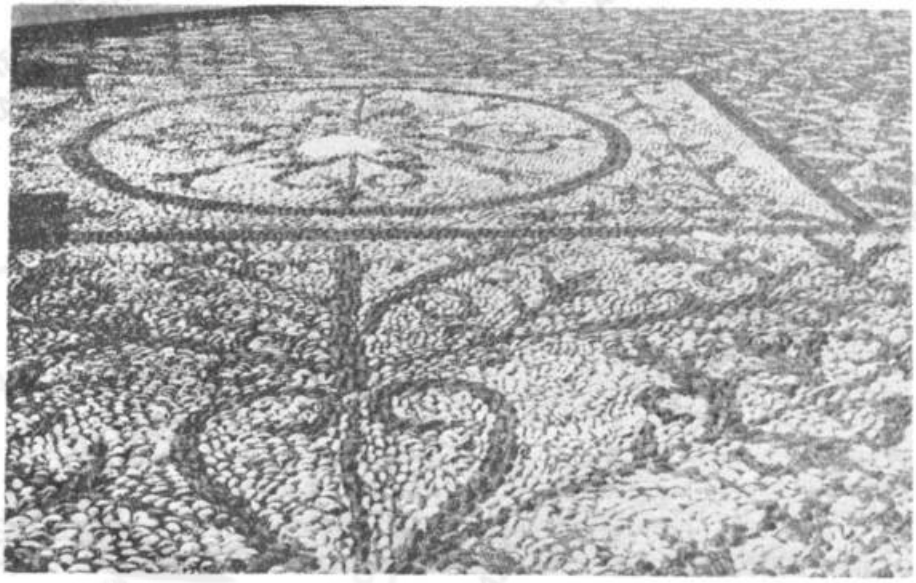

Εἰκ. 24. Ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

συνηθεστάτου δὲ καὶ εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης[1]. Ὑπάρχουν ἔτι εἰς κατακόμβας ἀπεικονίσεις δοχείων μὲ ἄνθη, γιρλάνδες ἐξ ἀνθέων κλπ.[2]. Ὑπὸ τοῦ Θεοκρίτου (Θύρσις ἢ ᾠδή, 27 κ. ἑξ.) ἀναφέρεται δοχεῖον κοσμούμενον

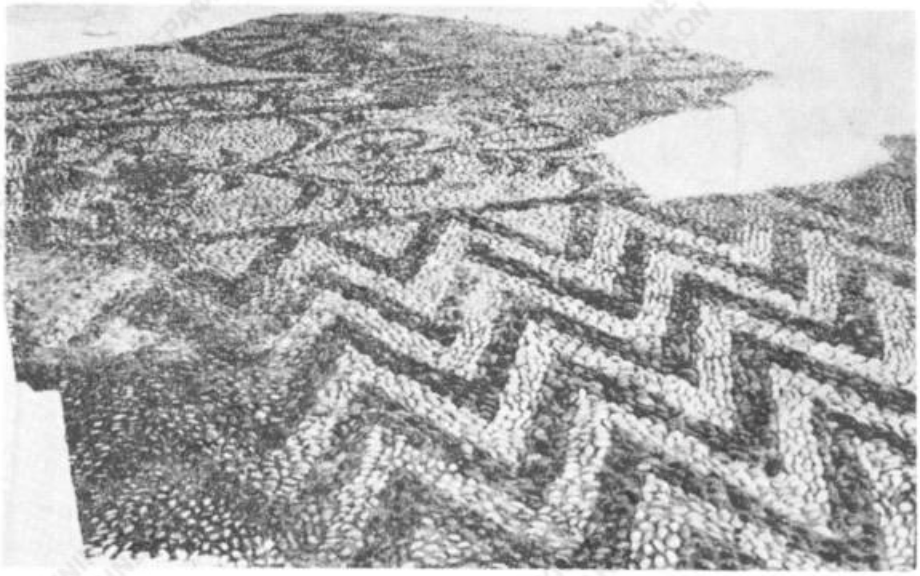

Εἰκ. 25. Ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

ὑπὸ κισσοῦ καὶ ἀκάνθης. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παριστάνοντο διὰ τῶν ψηφίδων ἄνθη, φυτὰ καὶ διάφορα δένδρα[3]. Παρομοίας διακοσμητικὰς παραστάσεις εὑρίσκομεν εἰς τὴν λιθογλυπτικήν[4], ξυλογλυπτι-

---

[1] *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου, σελ. 36.

[2] *Γ. Α. Σωτηρίου,* ἔνθ' ἀν., σελ. 121. Παρόμοιαι ἀπεικονίσεις εὑρίσκονται εἰς ψηφιδωτὰς διακοσμήσεις τῶν θόλων τοῦ μαυσωλείου τῆς Γάλλας Πλακιδίας εἰς Ραβένναν, τοῦ πρεσβυτερίου τοῦ Ἁγίου Βιταλίου (βλ. *Jean Lassus,* ἔνθ' ἀν., σελ. 53, 55), εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα, τὸ τέμπλον καὶ τοὺς κίονας τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Πέτρου (βλ. *Γ. Α. Σωτηρίου,* ἔνθ' ἀν., σελ. 314), καθὼς καὶ εἰς σαρκοφάγους (Βλ. *Jean Lassus,* ἔνθ' ἀν., σελ. 15, 86) κλπ.

[3] *Migne,* P. G. *47*, 338.

[4] Ἑλληνικὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἔνθ' ἀν., τόμ. Β', Δ8, Δ9, Δ11, Δ12, Δ14, (Λιθόγλυπτα ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παναγίας τῆς Μακρυνίτσας) κ. ἀ.

κήν, ἰδίᾳ εἰς τέμπλα ἐκκλησιῶν[1], τοιχογραφίας, ἐνδύματα[2] κεντήματα τῆς Κριμαίας[3], εἰς ἄλλα εἴδη ρουχισμοῦ[4] κ.ἀ.

Εἰκ. 26. Χῶρος εἰς τὸ Γιαλὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Αὐλή».

Εἰκ. 27. Αὐλὴ τῆς οἰκίας Γεωργ. Γεωργᾶ.

Εἰκ. 28. Αὐλὴ τοῦ ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Εἰκ. 29. Ἅγιος Παντελεήμων.

---

[1] Ἑλληνικὰ λαϊκὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ξυλόγλυπτα, ἔνθ' ἀν., σελ. 6Γ', καὶ 32Β' κ.ἀ.

[2] *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* Ἡ λαϊκὴ τέχνη. Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία. Ἀθῆναι 1931, σελ. 82. Τῆς *Αὐτῆς,* L' art populaire grec, σελ. 21 κ.ἀ.

[3] *Ἄννης Ἀποστολάκη,* Κεντήματα μάλλινα 4ου - 9ου αἰ. ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων, Ἀθῆναι 1956, σελ. 29 - 30.

[4] *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη. Σκῦρος, σελ. 110. Ἑλλ. διακοσμητ. θέματα, ἔνθ' ἀν., τόμ. Β', ΣΤ' 4.

ΣΤ'). Πρὸς τὰς ἀνωτέρω διακοσμήσεις ἀπαντῶνται ἔτι ἐν Σύμῃ καὶ ἕτεραι ἁπλουστέρας μορφῆς, συγκείμεναι, ἄλλαι μὲν ἐκ τριῶν ζωνῶν (εἰκ. 26) ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία εἶναι εὐρυτέρα, χωρίζονται δὲ διὰ στενῶν παραλλήλων σειρῶν μέλανος χρώματος κροκαλῶν. Τὸ πεδίον τῶν δύο στενῶν ζωνῶν πληροῦται, τῆς μὲν ἐκ δεξιῶν διὰ φυτικῆς διακοσμήσεως (εἰκ. 26), τῆς δὲ ἀριστερᾶς διὰ ρομβοει-

Εἰκ. 30. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

δῶν σχημάτων. Εἰς τὴν μεσαίαν ζώνην ἔχει κατασκευασθῆ στέφανος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ χρονολογία τῆς διακοσμήσεως (εἰκ. 26)[1]. Ἄλλαι διακοσμήσεις ἀποτελοῦνται ἐκ κροκαλῶν κανονικῆς τομῆς καὶ ἐργασίας, τοποθετημένων, ὥστε τὰ δύο χρώματα νὰ σχηματίζουν ταινιωτὴν διακόσμησιν (εἰκ. 27· αὔλειος χῶρος τῆς οἰκίας Γεωργίου Γεωργᾶ).

Ζ'). Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁ διακοσμητικὸς πίναξ διαιρεῖται διὰ μονοχρώμων ταινιῶν εἰς διαμερίσματα ὀρθογώνια ἢ ἄλλου γεωμε-

[1] Αὔλειος χῶρος οἰκιῶν εἰς τὸν Γιαλὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Αὐλή».

τρικοῦ σχήματος[1] (εἰκ. 28) μὲ παραστάσεις ἐπ' αὐτῶν α') μυθολογικάς, ὡς ἡ γοργόνα[2] καὶ β') συμβολικάς, ἤτοι ὄφεις (εἰκ. 30) καὶ δικέφαλος ἀετός[3]. Εἰς τὸν

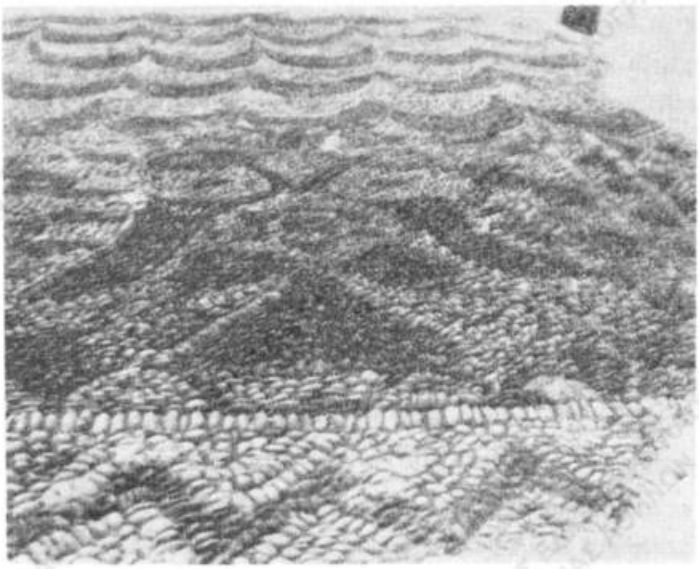

Εἰκ. 31. Μονύδριον τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Ἐλεούσας.

---

[1] Ὁ διακοσμητικὸς τρόπος οὗτος ἀναντᾶται ὁμοίως καὶ εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης.

[2] Γοργόνα ἐπίσης μὲ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ ἀπεικόνισιν εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἀγκύρας, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ἱστιοφόρου πλοίου παριστᾶται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐντὸς πλαισίου γεωμετρικῆς διακοσμήσεως. Ἐνταῦθα ἡ γοργόνα καταλαμβάνει τὸ κεντρικὸν τμῆμα (εἰκ. 29). Περὶ τῶν τύπων τῆς παραστάσεως τῆς γοργόνας (βλ. *Ν. Γ. Πολίτου,* Παραδόσεις, τόμ. Β' ἐν Ἀθήναις 1904, σελ. 1170 κ. ἑξ.).

Ὁ μῦθος περὶ τῆς Γοργόνας, διαδεδομένος εὐρέως (βλ. *Ν. Γ. Πολίτου,* ἔνθ' ἀν., τόμ. Α', σελ. 307 - 311 καὶ Β', σελ. 1164 - 1207 *Τοῦ Αὐτοῦ,* Ὁ περὶ τῶν γοργόνων μῦθος παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, Παρνασσός, τόμ. Β', σελ. 259 - 275), εἶχεν εὐρεῖαν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν τέχνην, δεδομένου ὅτι δι' αὐτῆς ἐκοσμοῦντο παλαιότερον ξυλόγλυπτα τέμπλα ἐκκλησιῶν (βλ. Ἑλλ. λαϊκὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ξυλόγλυπτα, Ἐθν. Ὀργ. Ἑλλ. χειροτεχνίας Ἀθῆναι 1962, σελ. 72 Η', 9 Α'), ἀκρόπρωρα πλοίων, ἀπετέλεσε δ' αὕτη καὶ οἰκόσημον, σῆμα τυπογραφείων κ. ἄ. (βλ. *Ν. Γ. Πολίτου,* ἔνθ' ἀν., σελ. 1171 κ. ἑξ. *Πόπης Ζώρα,* Ἡ Γοργόνα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λαϊκὴν τέχνην, Παρνασσός, τόμ. Β' ἀρ. 3 (1960), σελ. 330 - 365. *Τῆς Αὐτῆς,* Οἱ βοτσαλωτὲς αὐλὲς τῶν Σπετσῶν, ἔνθ' ἀν., εἰκ. 6, 22 κ. ἄ.

[3] Παράστασις αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μονύδριον Ἁγίου Παντελεήμονος Ἐλεούσας (εἰκ. 31) καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τοῦ ἱερέως Γεωργ. Καρακατσάνη.

ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἡ μορφὴ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ περικλείεται ἐντὸς ὀρθογωνίου, ἀντιθέτως εἰς τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα Ἐλεούσας αὕτη (εἰκ. 31) εὑρίσκεται ἐνσφηνωμένη εἰς ἐμφανῆ θέσιν τῆς αὐλῆς ἄνευ τηρήσεως τοῦ σχεδίου διακοσμήσεως.

Ὁ ὄφις (εἰκ. 30) ὡς διακοσμητικὸν θέμα ἐνταῦθα συνεχίζει παλαιοτάτην παράδοσιν λατρείας αὐτοῦ, ὡς προστάτου φύλακος τοῦ οἴκου, πηγῶν, τεμενῶν καὶ ἄλλων τόπων[1]. Εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν παράδοσιν πιστεύεται ὁ ὄφις καὶ ὡς στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ, εἰς τὴν περίπτωσιν δ' αὐτὴν τυγχάνει σεβασμοῦ ὑπὸ τῶν ἐνοίκων.

Ὁ δικέφαλος ἀετὸς μὲ παλαιὰ ἐκ τοῦ Βυζαντίου παράδοσιν, ἀπαντᾶται εὐρέως μὲ συμβολικὴν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σημασίαν καὶ εἰς λαϊκὰς διακοσμήσεις, ὡς ἐν Σύμῃ, ἐπίσης ἐπὶ ἀναγλύφων[2], γραπτῶν[3], τοίχων οἰκιῶν[4], εἰκονοστασίων[5], φεγγιτῶν[6], οἰκιακῶν σκευῶν[7], ἐνδυμάτων καὶ εἰδῶν ρουχισμοῦ[8], κοσμημάτων[9] κ. ἀ.

Εἰς τὴν θεματολογίαν ἐν γένει τῶν ἐξετασθέντων ἐνταῦθα κροκαλωτῶν διακοσμήσεων παρατηροῦμεν συμπερασματικῶς πλουσίαν ποικιλίαν, ἐπιμέλειαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐλευθερίαν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ θέματος.

---

[1] *Ν. Γ. Πολίτου,* ἔνθ' ἀν., σελ. 1076 κ. ἑξ. *Γ. Κ. Σπυριδάκη,* Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Μῆλον, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11 - 12 (1958/59) 1960, σελ. 292 - 294.

[2] Ἑλληνικὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἔνθ' ἀν., σχ. Ε 7 *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Ἡ Πόρτα Παναγιὰ τῆς Θεσσαλίας, Ἀρχ. Βυζ. μνημ. τῆς Ἑλλ., τόμ. Α', τεῦχ. 1 (1935), σελ. 27.

[3] Βλ. *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* ἔνθ' ἀν., τόμ. Β', τεῦχ. 2 (1936), σ. 173 (ναὸς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἄρτης).

[4] Εἰς αἴθουσαν ὑποδοχῆς οἰκίας ἐν Σιατίστῃ Μακεδονίας (βλ. *Angelique Hagimichali,* L'art populaire grec, Athènes 1937, σελ. 63), εἰς τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον Βεροίας (1877) (Βλ. *Νικ. Μουτσοπούλου,* Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, Ἀθῆναι 1967, σελ. 112).

[5] Βλ. *Ἀντων. Σώχου,* Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Τῆνο, Ἀθήνα 1961, σελ. 49, 51.

[6] Αὐτόθι, σελ. 51.

[7] Ἐπὶ κρυαντηρίου, λαγηνίου, σφραγίδων διὰ τῶν ὁποίων ἀποτυποῦνται σχέδια, δίσκων, λεβήτων, πολυελαίων κλπ. (βλ. *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* ἔνθ' ἀν., Σκῦρος, σελ. 159, 178, 155 πρβ. *Τῆς Αὐτῆς,* L'art populaire grec, σελ. 32, 148, 155. κ. ἀ.

[8] Εἰς ἐφάπλωμα νεκρικὸν ἐπὶ τοῦ κεφαλαρίου (βλ. *Ἀγγ. Χατζημιχάλη,* ἔνθ' ἀν., σελ. 133, 146), ἐπὶ μικρᾶς γυναικείας τσάντας (βλ. *Τ. Λουκίδη,* Ἀττική. Ἑλληνικὰ χωρικὰ κεντήματα, Ἀθῆναι 1937, σελ. 74) κ. ἀ.

[9] Ἐπὶ ζώνης καὶ πόρπης (βλ. Κεντήματα καὶ κοσμήματα τῆς Ἑλλην. φορεσιᾶς, Μουσεῖον Ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης, Ἀθήνα 1966, εἰκ. 59, 61.

R É S U M É

Des planchers en cailloux à Symi

par Anna Papamichael

Les desseins en cailloux, faisant partie de l'art mosaique connu dans l'Antiquité, se rencontrent jusqu'à nos jours par tradition ininterrompue dans le Dodécanèse comme dans d'autres régions de Grèce. L'auteur étudie ici les planchers décorés de cailloux dans l'île de Symi (Dodécanèse). Ces planchers se trouvent devant des églises et de maisons paysannes. Les cailloux utilisés proviennent du bord de la mer et se présentent sous la forme de pierres plates due à la friction au sens horizontal provoquée par les vagues. Les Grecs anciens avaient utilisé ce matériel dans leurs mosaiques, ainsi que le montrent des planchers mosaiques des la fin du Ve siècle av. J. C. Une admirable série de decors en cailloux est trouvée à Pélla (Macédoine).

À Symi, le décor en question se compose de couleurs simples, blanc et noir. Les différents tons du blanc constituent la couleur du fond. Les cailloux, dans la plupart des cas, contournent en double série les sujets decoratifs. Les lignes des desseins sont d'habitude courbes, afin de donner une variété aux sujets. D'autres planchers ont reçu un décor géométrique. L'auteur décrit et analyse les motifs des surfaces décorées et les met en rapport avec des décors du même type ou de type semblable de l'art ancien, byzantin et moderne de la Grèce, p. ex. le motif écailleux qui continue la tradition minoenne à travers l'époque byzantine etc. Suit une explication des sujets décoratifs mythologiques et symboliques de Symi, à savoir du motif de la gorgone, de l'aigle bicéphale et des serpents. L'auteur conclut que les sujets décoratifs des planchers en question sont riches et exécutés avec beaucoup de soin et une liberté dans la reproduction de leurs motifs.